

Eva DOLEŽALOVÁ, *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416*,
 Historický ústav AV ČR, Praha 2010 (= Opera Instituti
 Historici Pragae, Řada A – Monographia 25)

275 s., 28 tabulek, 50 grafů, přiloženo CD *Relační Databáze Liber Ordinationum Cleri*, ISBN 978-80-7286-148-4

Liber ordinationum cleri pražské arcidiecéze z let 1395–1416 (dále jen LOC), tedy soupis kleriků přístupujících k jednotlivým stupňům svěcení, je dávno známým a díky Antonínu Podlahovi též edičně zpřístupněným pramenem.¹ Přesto až do nedávné doby nebyl českými historiky příliš využíván. Mnozí badatelé v něm hledali biografické údaje k osobám jednotlivých duchovních, mnozí pracovali s celkovým počtem svěcenců, nicméně hlubší využití pro studium středověkého duchovenstva se omezilo pouze na dva regiony: Vítězslav Šimák tak učinil pro oblast Pojizeří, František Šmahel pro region Táborska. Ostatní historikové před masou osob v seznamu kapitulovali a LOC musel necelé století od svého vydání čekat až na dobu, kdy se v historické vědě uplatní počítače s databázovými programy umožňujícími souhrnné zpracování zdánlivě nepřehledného množství dat. V České republice tato doba nastala s jistým zpožděním v 90. letech minulého století a tehdy Eva Doležalová začala pracovat na disertační práci, jejímž cílem bylo zpracování a vyhodnocení databáze svěcenců vystupujících v LOC. Doktorská práce byla předložena roku 2004, recenzovaná publikace je její mírně upravenou verzí.²

Střetávání autorky a pramene nebylo vždy jednoduché. Jak sama přiznává, na počátku stála příliš optimistická představa o úplnosti a systematickosti pramene, což vedlo k nepřilíh vhodné navržení struktury databáze, která pak musela být v průběhu prací modifikována. Dramatický zlom nastal v okamžiku, kdy byly do databáze zadány již téměř všechny údaje z pramene: došlo ke kolapsu harddisku počítače, s nímž autorka pracovala, a v důsledku toho zůstala zachována pouze zálohovaná surová data v tabulkách, nikoliv vlastní relační databáze. Po zralé úvaze se autorka rozhodla setrvat u těchto navzájem propojených tabulek. Práce s nimi je sice složitější, v zásadě však postačují.

Ještě než autorka započala s vyhodnocováním pramene, seznámila se důkladně s dochováním obdobných seznamů svěcenců v Evropě, a protože nejvíce se podobných písemností dochovalo v Anglii a anglosaská historiografie jim také věnovala nejvíce pozornosti, absolvovala studijní pobyt ve Spojeném království. Zde se důkladně seznámila jak s místními ordinačními seznamy, dochovanými zpravidla v rámci biskupských kancelářských register, tak s možnostmi využití databázových programů při prosopografickém bádání. Ukázalo se, že anglické ordinační seznamy ze 14. a 15. století jsou zpravidla daleko systematictější a úplnější než LOC, a proto jsou pro databázové zpracování daleko vhodnější. Díky srovnání

1) *Liber ordinationum cleri*, ed. Antonín PODLAHA, Praha 1922 (= Editiones archivii et bibliothecae S. F. Metropolitanii capituli Pragensis 9).

2) Eva DOLEŽALOVÁ, *Prosopografický výzkum svěcenců pražské diecéze z let 1395–1416*, Doktorská disertační práce FF UK, Praha 2004.

s anglickými prameny Doležalová dobře poznala „nedostatky“ svého pramene a meze při jeho statistickém zpracování.³

Vedle komparace s anglickými ordinačními seznamy se autorka musela vypořádat i s úpravou svěcení v obecném i partikulárním kanonickém právu pozdního středověku. Přitom se ukázalo, že právě v oblasti svěcení duchovenstva se vedle obecných norem hojně uplatňovaly místní zvyklosti příslušných provincií a diecézí. Z tohoto zjištění plyne, že při nedostatku pramenů domácí proveniencce se nelze jednoduše uchýlit ke komparacím s okolními diecézemi či provinciemi, a tím méně ke sbírkám papežských dekretálů, které vytvářejí jen jakýsi obecný rámeček. Přestože LOC o podmínkách a průběhu svěcení neposkytuje mnoho informací a normativní prameny jsou relativně skoupé, pokusila se autorka na základě roztroušených zpráv rekonstruovat praxi svěcení kleriků v předhusitské pražské diecézi. Také tento důkladný výzkum normativních, liturgických či diplomatických pramenů pomohl vyvarovat se řady mylných interpretací předchozích generací historiků.⁴

Paralelně s publikováním předběžných výsledků statistického vyhodnocení pramene⁵ autorka dále vylepšovala strukturu své databáze a korigovala některé předchozí omyly a nepřesnosti. Na konci tohoto – pro mnohé sotva představitelného – badatelského úsilí stojí recenzovaná publikace. Struktura knihy odráží výše popsanou badatelskou odyseu autorky. Po úvodu (kap. 1), jenž je spíše osobně laděnou předmlouvou a poděkováním všem autorčiným průvodcům, následuje vstupní kapitola *Ordinační seznamy jako historické téma*, v níž autorka nejprve shrnuje stav dochování středověkých ordinačních seznamů v Evropě a literaturu o nich, a pak se obrací k českému bádání o ordinačním seznamu z let 1395–1416. V následujících třech kapitolách se zaměřuje na teologický význam svěcení a pojetí duchovního stavu v teologii i kanonickém právu (kap. 3), přibližuje (ideální) průběh svěcení duchovenstva v pozdně středověké latinské církvi (kap. 4) a konečně rekonstruuje proces svěcení na základě pramenů pražské diecéze (kap. 5), mezi nimiž vedle strohých zmínek synodálních statut zaujímají důležité místo speciální liturgické knihy biskupských bohoslužebných úkonů, tzv. pontifikály. Nejvýznamnějším z nich je bezpochyby pontifikál litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka, jenž také zprostředkovává nejvíce informací o průběhu svěcení duchovenstva. Následující dvě kapitoly poskytují základní úvod do vlastního pramene a do způsobu jeho zpracování. V 6. kapitole autorka přináší základní popis LOC, v 7. kapitole pak přibližuje strukturu databáze a metody vyhodnocení pramene. Obě tyto kapitoly

3) Studijní pobyt ve Spojeném království sice autorka absolvovala již v počátcích svého studia ordinačních seznamů (srov. poděkování na s. 14), výsledky komparace LOC s anglickými ordinačními seznamy ovšem publikovala teprve s jistým odstupem – viz TÁŽ, *Srovnání českých a anglických ordinačních seznamů z pozdního středověku*, Český časopis historický 103, 2005, s. 761–800.

4) Srov. především TÁŽ, *Teorie a praxe svěcení kleriků v předhusitských Čechách*, in: Církevní správa a její písemnosti v pozdním středověku, red. Ivan Hlaváček – Jan Hrdina, Praha 2003 (= Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 2/1999; Z pomocných věd historických XV), s. 171–181.

5) TÁŽ, *Eine vorläufige quantitative Auswertung der Ordinationsliste von Klerikern in der Prager Erzdioezese (1395–1416)*, in: Geist, Gesellschaft, Kirche im 13.–16. Jahrhundert, hg. František Šmahel, Praha 1999 (= Colloquia mediaevalia Pragensia 1), s. 214–222; TÁŽ, *Obraz kléru v pražské arcidiecézi v předvečer husitské revoluce na základě zpracování Liber ordinationum cleri (1395–1416)*, in: VIII. sjezd českých historiků Hradec Králové 10.–12. září 1999, Praha 2000, s. 150–153.

jsou nezbytným úvodem pro následující rozbor pramene i pro všechny, kdo budou využívat databázi světců pražské diecéze uloženou na přiloženém CD-ROM.

Databáze se skládá z 25 navzájem propojených tabulek, z nichž základní tabulka obsahuje hesla ke všem 21 449 záznamům o jednotlivých svěceních všech zúčastněných osob. Ty jsou zde uváděny nejprve ve stejné formě, jak přicházejí v LOC – tedy s latinizovaným křestním jménem, jménem otce v genitivu a místem původu zpravidla v ablativu. Následuje v jednotlivých sloupcích standardizovaný tvar křestního jména svěcence, jeho otce i místa původu, přičemž všechny tři sloupce jsou propojeny s tabulkami standardizovaných křestních jmen, povolených jmen otců a určených míst původu. Podobným způsobem jsou řešeny i další sloupce základní tabulky: titul, k němuž byl svěcenec vysvěcen, typ benefícia, skutečnost, zda svěcenec je, či není kanovníkem, standardní název první a případně i druhé kapituly, akademický titul, stupeň svěcení, číslo diecéze, číslo arcijáhenství, číslo ceremonie, datum svěcení, číslo místa svěcení, číslo světitele – všechny tyto sloupce odkazují na samostatné dílčí tabulky. Posledními sloupci základní kapituly jsou pak kombinace standardních tvarů, tzv. kombinace 2 a váha řádku podle kombinace 2. Tyto sloupce umožňují s určitou pravděpodobností rozhodnout, zda osoby se shodným jménem, jménem otce i místem původu u různých svěcení jsou totožné, či nikoliv.

Po představení struktury databáze autorka přechází k jejímu statistickému vyhodnocení. Nejprve se věnuje celkovému počtu světců k jednotlivým stupňům svěcení (kap. 8.1), pak počtu světců podle jednotlivých arcijáhenství (8.2), intervalům mezi svěceními (8.3) a konečně titulům svěcení (8.4). Z celkového počtu veškerých svěcení (21 449) nejvíce připadá na svěcení akolytů (13 217), zbylý počet se dělí mezi podjáhnny (2 753), jáhnny (2 717) a kněze (2 706). Z uvedených čísel plyne důležitý závěr, že v předhusitských Čechách byl sice velmi značný počet zájemců o duchovní kariéru, kteří získali nižší svěcení; v opozici k tomu však stojí relativně omezený počet skutečných duchovních, kteří získali nějaké benefícium a mohli se postupně ucházet o jednotlivé vyšší stupně svěcení, spojené s celibátem.

Zajímavá jsou také čísla o příslušnosti kleriků k diecízím. Vedle logické převahy pražské arcidiecéze (20 423 záznamů o svěcení kleriků) se zde setkáme také se 423 záznamy z olomoucké, 97 z vratislavské a 76 z litomyšlské diecéze. Menšími počty osob je ovšem zastoupeno celkem 47 diecézí. Statistika zastoupení jednotlivých arcijáhenství v pražské diecézi zřejmě odráží jejich rozlohu a lidnatost, je však otázkou, zda také hustotu farní sítě a případně další faktory. S počtem přes 4 000, resp. 3 000 záznamů vede pražské a bechyňské arcijáhenství, na opačném konci se nachází malé bílinské arcijáhenství s pouhými 382 záznamy.

Pokud jde o dobu mezi jednotlivými svěceními, Doležalová vymezuje dvě varianty: pomalou, kdy mezi stupněm akolyty uplynulo 4–21 let, a rychlou, kdy všechna svěcení proběhla v rozmezí tří let. Autorka předpokládá, že zatímco u první varianty došlo k vysvěcení na akolytu již v jinošském věku, ve druhé variantě se tak stalo až kolem 24. roku, jehož dosažení bylo podmínkou pro kněžské svěcení. Titul svěcení byl v pražském ordinačním seznamu uváděn jen zřídka, pouze u asi 1 000 zápisů – což je mimo jiné důležitý rozdíl oproti systematičtějším anglickým ordinačním seznamům. Proto si kladu otázku, zda statistické vyhodnocení titulů

svěcení o něčem vypovídá. Obávám se, že jedna dvacatina je zde příliš malým vzorkem, jehož reprezentativnost může být z řady důvodů omezená.

V 9. kapitole následuje statistické vyhodnocení celkem 29 míst svěcení. Opět nepřekvapuje, že mezi nimi dominuje katedrální kostel sv. Víta (celkem 32 ceremonií a přes 10 000 zápisů o svěcení), je však velmi zajímavé, že katedrále významně konkuruje klášter dominikánek u sv. Anny na Újezdě, jenž byl druhým nejvýznamnějším místem svěcení v pražské diecézi (4 210 zápisů). Svěcení se častěji konala také v dalších pražských světských i řádových svatyních a v hradní kapli sv. Jiří v Českém Krumlově, kde se konalo celkem 13 ceremonií, nepochybně z iniciativy Rožmberků. Dvakrát se svěcení konalo v klášteře augustiniánů v arcibiskupské Roudnici, mimořádně pak i v dalších mimopražských lokalitách, což autorka vysvětluje zájmem místního světského či řádového duchovenstva.

Následující kapitola je věnována termínům svěcení, kde autorka sleduje mj. závislost termínů svěcení a stupňů svěcení. Uvádí všechny doložené termíny, které byly vcelku rovnoměrně rozptýleny po celém liturgickém roce, vymezuje ty nejoblíbenější z nich a pak se pokouší zjistit, zda některé termíny byly oblíbené pro určitý stupeň. Z tohoto srovnání vyplývá, že u vyšších stupňů svěcení nejčastěji proběhlo podjáhenské svěcení v sobotu *Sitientes*, jáhenské v sobotu *Caritas* a kněžské v sobotu *Venite adoremus* téhož roku. Tento postup odpovídal požadavku kanonického práva, aby se vyšší svěcení uskutečnila během jednoho roku.

V 11. kapitole se autorka obrací k osobám světitelů, jimiž byli nejčastěji pomocní biskupové pražské diecéze, označovaní právě podle této činnosti jako biskupové světíci. Statistika je zde poněkud osvěžena základními životopisnými údaji o jednotlivých světících biskupech, kteří jsou zpravidla opomíjenými postavami české středověké církve (s výjimkou osob, z nichž se později stali sídelní biskupové). Z tohoto důvodu snad mohla autorka světícím biskupům věnovat i více prostoru, rozhodně se jí však podařilo poukázat na velmi zajímavé badatelské téma. Cenným příspěvkem k budoucí prosopografické studii o světících biskupech pražské arcidiecéze jsou také dvě podkapitoly, v nichž autorka studuje vztah osob světitelů k místu svěcení a termínům svěcení.

Ze struktury knihy poněkud vybočuje 12. kapitola, osobně bych ji zařadil spíše až na konec jako určitý exkurz. Jedná se totiž o statistiku křestních jmen svěcenců i jejich otců, což je téma, jež přímo nesouvisí s problematikou svěcení, resp. se strukturou středověkého duchovenstva, jedná se však o velmi zajímavý příspěvek ke středověké české onomastice. V samostatných podkapitolách zde autorka přináší cenné údaje o četnosti jmen českých zemských patronů Prokopa, Václava, Víta, Vojtěcha, Zikmunda a Jeronýma, a to v generaci otců i samotných svěcenců. Srovnání dvou generací zde umožňuje vcelku zřetelně pozorovat proměny úcty jednotlivých patronů v čase: úpadek kultu sv. Víta a Vojtěcha, stejně jako vzestup úcty sv. Zikmunda, Jeronýma a Prokopa, jenž souvisí s translací Zikmundových ostatků do Prahy, resp. se systematickou podporou slovanských světců a oživením slovanské liturgie ze strany Karla IV.

K otázce původu kleriků se autorka navrácí v následující kapitole, přičemž sleduje četnost zastoupení jednotlivých lokalit mezi místy původu. Připouští, že

není zcela jisté, zda místa původu označují skutečné rodiště či bydliště kleriků, anebo farnost, z níž se ke svěcení hlásili. Protože jsou však mezi místy původu významně zastoupeny také nefarní lokality, přiklání se opatrně k první možnosti. V tabulkách č. 17 a 17a pak přináší 200 lokalit s nejvyšším počtem kandidátů svěcení, resp. kandidátů kněžského svěcení, v podkapitolách se pak věnuje jednotlivým arcijáhensvím a představuje nejvýznamnější lokality v jejich rámci. Samostatné podkapitoly jsou dále věnovány kapitulám, Moravě a nečeským diecézím.

Údaje shromážděné ve 13. kapitole a příslušných tabulkách poskytují řadu zajímavých zjištění. Pomineme-li jasnou převahu pražských měst, nekopíruje počet svěcenců vždy velikost jednotlivých lokalit. Zatímco z Žatce pocházelo 278 a z Klatov 223 svěcenců, daleko lidnatější Kutná Hora zůstává pozadu se 102 svěcenci, České Budějovice se 128 svěcenci. Naproti tomu překvapuje nadměrné zastoupení několika městeček. Ze Mšena se hlásilo 99 svěcenců, z Radnice 84, z Hostouně 83. Shromážděná čísla jistě o něčem vypovídají – otázkou však je, o čem. Autorce se nepodařilo nalézt nějaká obecná vysvětlení a je pravděpodobné, že taková ani neexistují. Doležalová v tomto směru polemizuje s hypotézou Františka Šmahela, jenž na základě rozboru táborského regionu dospěl k závěru, že mezi místy původu svěcenců v LOC dominují lokality s farní školou – podle autorky se tato hypotéza na materiálu celého LOC nepotvrdila. Osobně jsem i já k této tezi poněkud skeptický, neboť stav poznání sítě farních škol podle mého názoru není natolik uspokojivý, aby bylo možno vyslovit obdobné úsudky.

Nezbývá než souhlasit, že právě v teritoriálním původu svěcenců spočívá hlavní pole pro další bádání o LOC, kdy bude nutno výsledky databázového zpracování kombinovat s jinými prameny, zejména s konfirmačními a erekčními knihami a soudními akty pražských generálních vikářů. Také tyto prameny jsou v posledních letech zpracovávány pomocí počítačové databáze *Teritoriální církevní správa v předhusitských Čechách*, jejíž budoucí propojení s databází svěcenců se přímo nabízí.⁶ Zdá se totiž, že rozdílná četnost svěcenců z jednotlivých lokalit může něco vypovídat o hustotě sítě farních, vikářských, kaplanských a oltářnických beneficí v daném regionu, tedy jinými slovy o stavu nabídky na lokálním trhu beneficí. Jiné možné vysvětlení, které už se vymyká z možností databázových metod, může spočívat v osobních vlastnostech farářů a ostatních duchovních v jednotlivých lokalitách, kteří mohli na budoucí svěcence zapůsobit svým příkladem či případně přesvědčivou „kampaní“.

Již jen stručně k dalším kapitolám. V podkapitole 13.15 se autorka věnuje příjmením a jiným rodovým přízviskům svěcenců a jejich otců. I tato podkapitola směřuje spíše k onomastice než ke středověké církvi a duchovenstvu. 14. kapitola je věnována kariérám kleriků, dokumentovaným v LOC. Toto téma bohužel nelze – alespoň prozatím – studovat komplexně; plošný výzkum dalšího uplatnění svěcenců bude snad možný po dokončení databázového zpracování konfirmačních

6) Srov. Jana SYNOVCOVÁ-BOROVÍČKOVÁ – Blanka ZILYNSKÁ, *Databáze Teritoriální církevní správa v předhusitských Čechách*, in: *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, red. Jan Hrdina – Blanka Zilynská, Praha 2007 (= *Colloquia mediaevalia Pragensia* 8), s. 9–21.

knih. Proto se autorka obrací jen k několika relativně dobře známým skupinám světců a do kontextu jejich kariér začleňuje údaje z LOC. Konkrétně se věnuje hlavním představitelům a odpůrcům českého reformního hnutí, kanovníkům, osobě Zikmunda Albíka z Uničova, několika farářům, kteří nezískali v řádném termínu kněžské svěcení a museli se zodpovídat před soudem generálních vikářů, jen velmi stručně pak graduovaným klerikům a klerikům z nečeských diecézí. K ordinačním seznamům ze středověké Anglie, stručně představeným již v úvodu knihy, se vrací kapitola 15, jež přináší i jejich detailní komparaci s LOC. Knihu uzavírá velmi obsírné shrnutí v českém i anglickém jazyce.

Velmi důležitou součástí knihy jsou necelé tři desítky tabulek a celkem 50 grafů, které nejen ilustrují text knihy, ale současně přinášejí i mnoho údajů a faktů, které v samotném textu nejsou explicitně zmíněny. Nepostradatelnou součástí publikace je také příložené CD s databází LOC. Ta historikům umožňuje provádět v LOC vlastní rešerše a v kombinaci s Podlahovou edicí ji využívat i k šířeji koncipovaným výzkumům.

Dostávám se k závěrečnému hodnocení. Mám-li hodnotit věcný přínos knihy, musím připustit, že pokud od ní někdo očekává převratná zjištění o stavu duchovenstva v českých zemích na sklonku předhusitské doby, bude zřejmě poněkud zklamán. Nikoliv vinou autorky, ale v důsledku neúplnosti a nesystematičnosti pramene zůstalo mnoho důležitých otázek otevřeno.

Domnívám se však, že autorka udělala při zpracování svého pramene maximum: důkladně analyzovala světicí praxi v předhusitské pražské arcidiecézi, objasnila okolnosti vzniku LOC, poukázala na nesrovnalosti v tomto prameni, u vědomí všech těchto omezení zpracovala počítačovou databázi a opatrně ji statisticky vyhodnotila. Tím vším vytvořila velmi solidní základ pro další bádání, které se může orientovat např. na jednotlivá místa a oblasti, z nichž světenci pocházeli, anebo také na celou diecézi – to však teprve po dokončení databáze *Teritoriální církevní správa v předhusitských Čechách*, kterou snad bude možno s databází LOC propojit.

PETR ELBEL